

Študijski dnevi Draga, Opčine
5. september 2021

Anton Stres

Katoliška cerkev, civilna družba in demokratizacije Slovenije

Komunistični totalitarni režim predstavlja verjetno najbolj popolno obliko totalitarizma. S tem nočem reči, da je bil v vsakem trenutku in povsod najbolj surov. Bil pa je vedno izrazit totalitarizem v izvirnem smislu besede totalitarnost: imel je celovito, totalno zamisel o človeku, družbi in zgodovini v vseh njihovih razsežnostih in je to tudi nameraval uveljaviti v celoti, totalno, se pravi v širino na vseh področjih od politike do kulture in v globino vsake človeške duše ali prepričanja. Zato je bila njegova ideološka plat tako močno poudarjena. Razumljivo, da je bil zaradi tega do drugih in drugačnih svetovnih nazorov izrazito polemičen, ker jih je pojmoval kot konkurenco, ki je ogrožala sam uspeh svetovne revolucije. Ko pa je prišel na oblast, jih je odločno zatiral. Med poglavitne idejne nasprotnike je štel krščanstvo in še posebej Katoliško cerkev, kar je glede na vsebinska nasprotja samo po sebi tudi razumljivo.

Pri tem moram opozoriti na svojevrstno »pragmatično protislovje« ideologije komunističnih partij boljševistične provenience in obediencie. Z ene strani je trdila, da tako imenovana idejna nadgradnja ali nadstavba, kamor sodi tudi religija, ni nič samostojnega in samobitnega, ampak je spremljajoči pojav in odsev družbeno-političnih razmer v bazi, v družbenoekonomskih razmerah kapitalistične družbe. Torej se proti religiji ne bi imelo smisla boriti, kajti njeni izvori niso v zaostali pameti ljudi, temveč v kapitalistični ekonomski ureditvi. Ta izloča religijo podobno kot bolan del organizma izloča gnoj. A komunistične partije tega sklepa, ki bi logično sledil iz njihovih ideoloških izhodišč, niso naredile in se niso odpovedale zelo ostremu ideološkemu, kulturnemu boju proti Cerkvi in krščanstvu. Tistim, ki so mislili, da to ni potrebno, pa so očitale tako imenovani »oportunizem«. Proti religiji se je bilo treba boriti na obeh frontah: posredno z družbenimi revolucionarnimi spremembami, s čimer se spodrežejo korenine religije, a tudi neposredno z marksistično ideologijo, s »kulturnim bojem«, kjer je vsako pobijanje religije bilo dobrodošlo. Lenin je značilno cinično zagovarjal, da je treba prevajati tudi francoske materialiste 18. stoletja in jih širiti med ljudi. Njihove buržoazne ideje sicer ne držijo, so pa kljub temu dobrodošle, ker religijo pobijajo. To poudarjam zato, da opozorim, da boj komunizma proti krščanstvu ni bila neka prigodna zgodovinska nesrečna okoliščina – recimo zaradi premajhne socialne angažiranosti Katoliške Cerkve – ki bi lahko bila tudi drugačna. Boj proti religiji je zapisan veliko globlje v marksistični totalitarizem in ima iste idejne korenine, kakor jih ima v marksizmu totalitarizem sam. Ker je marksizem totalitarizem je tudi bojeviti in agresiven

ateizem. Čuti namreč, da je krščanstvo religija, ki po definiciji in sami svoji naravi ogroža njegov totalitarizem.

Totalitarizem in tiranija

Komunizem seveda ni edini nasilni režim. Skupaj z H. Arendt lahko razlikujemo dve vrsti strahovlad. So nasilni režimi, ki so zgolj tiranije ali diktature. V takem primeru gre za posameznike ali skupine, ki se dokopljejo do oblasti in jo nato izvajajo z bolj ali manj brutalnim zunanjim nasiljem. Nekaj drugega pa so totalitarni režimi, ki so bistveno zasnovani na določeni ideji, na ideologiji. Tu ni v ospredju diktator, temveč sistem. Ne gre samo za zunanjo pokorščino oblasti ampak za notranjo pripadnost sistemu. S tega stališča pa je komunizem po vsej verjetnosti najbolj izrazit totalitarizem, še hujši od nacionalsocializma, kajti z vidika pomena, ki ga prisoja ideologiji in dodelanosti te ideologije presega nacionalsocializem. Svoje korenine ima v nemškem idealizmu in v njegovi miselni prevzetnosti, da je prišel do dna skrivnosti sveta, človeka, Boga in bivanja. Kolakowski zaključuje svojo znamenito trilogijo o glavnih tokovih marksizma z naslednjo ugotovitvijo: »Človeško poboženje samega sebe, kateremu je marksizem dal filozofski izraz, se je končalo na enak način kot vsi takšni poskusi, bodisi individualni ali kolektivni: razkrilo se je kot farsičen vidik človeškega hlapčevstva« (prim. *Main Currents of Marxism*. III. 1978. Oxford: Clarendon Press, 530). Kot človeško samopoboženje se je marksizem nujno spopadel s krščanstvom na teoretski in praktični ravni: kot nasproten nazor je pobijal z vsemi sredstvi versko prepričanje, kot družbena in politična oblast pa je preganjal Cerkev kot institucijo, kot družbeno in politično dejstvo. Oba vidika sta se med seboj dopolnjevala.

Kot totalitarni sistem se komunizem ni mogel in se njegovi privrženci še danes ne morejo sprijazniti in vključiti v pluralistično demokracijo. Sam sem to doživljal na primeru nekaterih osebnosti iz vrst komunistične partije, ki so v nekem zgodovinskem trenutku, npr. v času liberalizacije 1965–1972, kazali znake neke demokratičnosti in dopuščanja pluralizma. To so bili pristaši »socializma s človeškim obrazom«, marksizma kot humanizma, simpatizerji Dubčka in pozneje »perestrojke« in podobno. Pričakoval sem, da bodo ti ljudje v trenutku demokratizacije naredili še korak naprej, prestopili reko Rubikon in postali resnični demokrati. Prestopiti reko Rubikon in brez fige v žepu sprejeti pravila demokratične igre pa pomeni resno sprejeti možnost, da v tej igri kdaj tudi izgubiš. Razen zelo redkih izjem, ki bi jih verjetno lahko naštel na prste obeh rok, so ti navidezni demokrati komunistične proveniencie obtičali na nedemokratični in dvolični poziciji, kjer hočejo z ene strani ohraniti izključno oblast, z druge pa ustvarjati videz demokracije. Ta dvoličnost je laž kakor vse druge laži, ki so vzpostavile laž in sprenevedanje kot temeljno držo. Pri tem ne gre pozabiti, da je po Svetem pismu hudič »oče laži« in zato tudi ubijalec že od

začetka in da se je laž pojavila že v rajju kot začetek propada, kajti na osnovi laži je hudič (kača) speljal prva starša. Vse to daje veliko misliti v trenutku, ko nam grozi, da bodo »fake news« postale del naše splošno sprejete kulture. Prvo »fake news« je izrekla kača v rajju, da Bog človeku ne privošči svoje sreče. (Lagalo se je seveda vedno. Kar je danes novo, je da to postaja sprejeto, vzeto kot normalno in je del političnega establishmenta).

Totalitarizem in civilna družba

Komunistična totalitarna država je svojo nedemokracijo jasno kazala tudi na področju svojega odnosa do nevladnih organizacij. V komunistični državi ni bilo prave delitve na državo in civilno družbo, saj tudi država v klasičnem pomenu besede ni obstajala. Obstajala je komunistična partija, vsi navidezni državni organi od parlamenta in vlade do sodstva pa so bili samo simulakri. To so bile samo simulacije države, kajti državni organi so bili samo orodje partije brez kakršne koli samostojnosti in lastne pristojnosti. In kakor ni bilo samostojne države, tudi ni bilo samostojne civilne družbe. Obstajale so sicer nekatere organizacije ali interesna združenja, npr. Rdeči križ ali nekatera profesionalna ali amaterska združenja (en sam uradni sindikat, Zdravniško društvo, Planinsko društvo itd.). Ta združenja so bila monopolna. Ni bilo sindikalnega pluralizma, tudi ne pluralizma na področju dobrodelnosti. Vse delovanje teh združenj je potekalo pod strogim nadzorstvom partije, ki je v vsaki taki organizaciji imela odločilno besedo. To so bili transmissijski mehanizmi za partijske odločitve in njeno voljo tudi na ravni, ki jo običajno imenujemo civilna družba.

Pač pa je v komunistični državi obstajala ena tako rekoč »nevladna organizacija«, ki je bila izjema. To je bila Katoliška Cerkev, ki edina ni bila pod neposrednim vodstvom partije. S tem je bila Katoliški Cerkvi nehote zaupana posebna naloga, da je v komunističnem sistemu predstavljala edino resnično ne samo nevladno ampak tudi nepartijsko organizacijo in je tudi bila organizacijsko in akcijsko relativno neodvisna. Po drugi strani pa se je prav zaradi tega komunistična država Cerkve močno bala, jo strogo nadzorovala in omejila njeno dejavnost in njen vpliv na najmanjšo možno mero. Samostojnost Katoliške Cerkve je bila zagotovljena z dejstvom, da je nadnacionalna ustanova in subjekt mednarodnega prava. Druge krščanske Cerkve so bile v težjem položaju. Toda ravno zato je v diktatorskih režimih Katoliška Cerkev toliko bolj osovražena in predvsem izrinjena iz javnega življenja.

Razume se, zakaj v totalitarnem komunizmu ni mogla obstajati neodvisna civilna družba. Vsak totalitarni režim sloni na nasilju, je brez legitimnosti in brez soglasja državljanov. Njegova osnova je strah. Zato se tudi sam nujno boji ljudi in njihove svobode. Predvsem pa se je marksistični totalitarizem hotel vsiliti kot edina sprejemljiva ideologija in jo je totalitarna oblast z vsemi silami

vsiljevala kot obvezen državni nazor. Danes ideologija spola in LGBT kaže podobne ambicije.

Posledica totalitarnega stanja je najprej moralna otopelost. Noben totalitarni režim si ne želi močnih, samoniklih in iniciativnih osebnosti, ne želi si ljudi s pokončno držo in lastno pobudo. Za vsak totalitarni sistem so funkcionalni ubogljivi, od matere države odvisni in neiniciativni državljani, ne pa osebno odgovorni ljudje, ki delajo po svoji glavi in vesti. Drugič pa marksizem osebno moralno zavest podcenjuje zato, ker ima moralo na splošno za ideologijo drugotnega pomena. Sam se ni imel za moralo ampak za znanost. Osebnih moralnih načel ni spoštoval kot nedotakljiva vodilna vedenjska načela. Vse to ima za posledico izredno oslabitev človekove osebne moralne zavesti in iniciative. To stanje traja tudi po tem, ko je režim že propadel. V postkomunističnih deželah je na splošno zavest osebne odgovornosti, odgovornosti za sebe – biti svoje sreče kovač – oslabela in po nekih raziskavah so prebivalci Slovenije v samem vrhu neiniciativnih ljudi, ki vse pričakujejo od države. To pa ovira tudi samoorganiziranje na področju civilne družbe.

To ima še neko drugo negativno posledico, ki jo še danes čutimo. Ker je bilo vse javno življenje pod monopolnim vodstvom partije, so državljani, ki se s partijo niso identificirali – ki niso imeli »rdeče knjižice« – usmerili svoje zanimanje in dejavnosti v področja daleč od politike (tehnika, medicina). Temu je sledila izbira poklicev. Posledica tega ni samo določeno nezanimanje za javne zadeve, za politične zadeve, ki presegajo meje osebnega in družinskega življenja, ampak pomanjkanje »nekomunistov« v številnih javnih poklicih, kot so državna uprava, diplomacija, novinarstvo, državna uprava, policija in podobni.

Kljub vsemu temu pa nas ne preseneča dejstvo, da so se gibanja za demokratizacijo začela ravno v civilni družbi. Na Poljskem je bil nosilec demokratizacije delavski sindikat Solidarność, v drugih državah so to bila v veliki meri združenja kulturnikov. Tudi v Sloveniji je bil neposredni nosilec demokratizacije krog okoli Nove revije, in pa nekatere katoliške skupine. Posebno vlogo so odigrali tudi kmetje, zbrani v strokovnem združenju Slovenska kmečka zveza. Zaradi že omenjenega posebnega mesta v civilni družbi je Katoliška Cerkev kot edina realna nazorska alternativa pri demokratizaciji nujno odigrala posebno vlogo, tudi če ni nastopala v obliki posebne politične organizacije.

Boj za demokracijo se v začetku ni usmeril v takojšnjo in politično demokratizacijo, temveč najprej v zahtevo po neodvisnosti in svobodi civilne družbe, po svobodi misli, svobodni besedi in svobodnem združevanju in nastopanju v javnosti. Po komunistični ustavi je bilo izpovedovanje vere opredeljeno kot človekova »zasebna stvar«, torej brez pravice javnega izražanja. Boj za demokracijo je bil torej najprej boj za tako civilno družbo, ki bo

neodvisna od partije. To je bilo tudi neposredno povezano s prebujeno zavestjo o nujnosti spoštovanja človekovih pravic.

Partija je seveda vedela, da ne sme popustiti, zato je v začetku močno ovirala nastajanje neodvisnih organizacij civilne družbe. Na koncu se je izkazalo, da je neodvisna in avtonomna civilna družba možna samo v demokratični in svobodni politični ureditvi.

Ob minulem praznovanju je izšlo precej člankov in zbornikov ter bilo objavljenih nekaj oddaj, posvečenih dogodkom izpred tridesetih let kakor tudi dosežkom mlade države v teh letih njenega obstoja. V luči spominov na polpreteklost so se začeli risati tudi obrisi odgovora na vprašanje, zakaj imamo samo napol demokratično stanje. To borno stanje demokracije postane bolj razumljivo ob ugotovitvi, da leve politične sile z Zvezo komunistov Slovenije na čelu niso nikoli imele namena resnično sestopiti z oblasti in minuli totalitarni režim zamenjati z resnično demokratičnim. Če so ob osamosvojitvi in polaganju temeljev demokratične ureditve bili zraven in sodelovali, je to bilo samo pogojno in s posebno računico.

Tako kot v številnih drugih komunističnih državah evropskega Vzhoda so tudi jugoslovanski, predvsem pa slovenski komunisti mlajše generacije spoznali, da boljševistični komunizem ne more preživeti, ampak so potrebne reforme in spremembe, ki bi ga približale demokratičnim ureditvam in gospodarstvom svobodnega trga (»kapitalizmu«). Zato so se zavestno odločili, da bodo sami ne samo podprli, ampak celo spodbudili nekatera demokratična in celo osamosvojitvena gibanja, da bi v njih prevzeli vodstvo in bi demokratizacijo in privatizacijo gospodarstva imeli na vajetih, ju usmerjali sebi v prid in na najpomembnejših področjih družbe in države ohranili nesporno vodilno vlogo. Ta področja pa so: vzgoja in izobraževanje, kultura in javno mnenje, javna glasila, sodstvo in finance. Med preoblikovanjem državne ureditve, pisanjem ustave in vzpostavljanjem institucij, ki bi bile podobne tistim v preizkušenih demokratičnih državah, so poskrbeli, da bi to ne šlo predaleč, ampak samo toliko, kolikor je potrebno za videz demokracije. Stare interesne skupine so tako ohranile svoje prednosti, pridobljene nedemokratično v času totalitarne preteklosti. Včasih so tako od samega vladarja načrtovano opozicijo imenovali »dvorna opozicija«.

To razloži, zakaj je po treh desetletjih naša demokracija polovičarska, zakaj se splošna miselnost in pogled na zgodovino tako počasi spreminjata ter zakaj imamo nekatera nenavadna ustavnopravna in zakonska določila, ki hromijo razvoj. To pa tudi pojasni, zakaj je krščanska vera in še posebej Katoliška cerkev vedno znova na tnalu ideoloških napadov in izključevanja. Tako se potrjuje misel, da je resnično polno spoštovanje verske svobode »lakmusov papir« siceršnjega spoštovanja človekovih pravic, s čimer demokracija stoji ali pade. Tudi to spoznanje je dragocen izplen praznovanj tridesetletnice.

Zato pa tudi nimamo civilne družbe, ki bi bila vredna tega imena in ki bi ne bila samo podaljšek levih političnih strank. V postkomunističnih državah, kjer partija dejansko še ni sestopila z oblasti, je značilno prav to, da tudi svobodne in neodvisne civilne družbe ni, ampak je ta – kolikor se ima za to – spolitizirana. To pomeni, da je njene demokratične funkcije ni. Vzrok za to je pomanjkljiva samostojnost civilne družbe in šibek vpliv, ki ga lahko tako slabotna civilna družba ima na politične sile. Finančna neodvisnost nevladnih organizacij praktično ne obstaja, ampak so prisesane na oblast, ki jih s subvencijami politično podkupa. Nevladne organizacije in združenja ponavljajo na svoji ravni politični položaj in ideologijo in niso nikakršna kritična in alternativna družbena moč nasproti prevladujoči politiki, kar bi po svoji definiciji morala biti. Lobiji, ki izhajajo iz nekdanje nomenklature, obvladujejo še naprej najpomembnejše stebre civilne družbe, to pa je poleg neodvisnega gospodarstva politično neodvisno šolstvo in neodvisna javna glasila. Zopet je samo še Cerkev samostojna, zato je pa tudi predmet obravnave, kakršna je. Je radikalno nezaželena in samo tolerirana, se pravi, da se jo dopušča skozi zobe in kolikor je najbolj nujno potrebno po črki deklaracij o človekovih pravicah.

Za demokratične države veljajo tiste, v katerih je izpeljana ločitev med civilno družbo in političnimi silami ki obvladujejo državo. Vendar je stopnja samostojnosti civilne družbe lahko različna. Po Ch. Taylorju lahko razlikujemo tri stopnje:

1. Minimalni obstoj civilne družbe zahteva, da obstajajo svobodna združenja, ki so toliko samostojna, da ne potrebujejo podpore državne oblasti.
2. Na višji stopnji obstaja civilna družba tam, kjer se v celoti sama organizira na podlagi svobodnih združenj, kjer torej ni samo nekaj svobodnih združenj, ampak je celotno področje gospodarstva, kulture, izobraževanja, socialne skrbi in razvedrila pokrito z ustreznimi svobodnimi združenji.
3. Tretja stopnja pa je dosežena, ko svobodna združenja civilne družbe lahko odločilno vplivajo na potek državne politike. Civilna družba danes načelno obstaja v vseh demokratičnih državah, stopnja asociativnega življenja in njegove neodvisnosti od politike, predvsem finančne neodvisnosti, pa je različna od primera do primera.

Zgodovinski razvoj civilne družbe

Ideja civilne družbe ima zgodovinske korenine, ki segajo nazaj v srednjeveško zahodno krščanstvo, ki ga Vzhod ni poznal in zato ni naključje, da se je boljševistični totalitarizem sorazmerno lahko razvil v Rusiji. Zahodno krščanstvo je namreč že v srednjem veku imelo ideje in ustanove, ki so izhajale iz relativne samostojnosti določenega področja družbenega življenja in iz nekaterih omejitev, ki so bile naložene državi.

1. V zgodnjem srednjem veku je namreč nastalo razlikovanje med kraljevsko oblastjo in drugimi pristojnostmi, ki jih imajo deželni gospodje, svobodna mesta, samostani, cehi in druga združenja. Kraljevska oblast je ena izmed funkcij, ne pa vse v sebi povzemajoča in vseobsegajoča. Ta misel je odločilnega pomena. »To idejo, da družba ni identična s svojo politično organizacijo, lahko imamo za odločilno razliko, za enega izmed izvirov poznejšega pojmovanja civilne družbe, za eno izmed korenin zahodnega liberalizma.«

2. Drugi, nič manj pomemben dejavnik samostojnosti civilne družbe je Cerkev kot od države neodvisna ustanova in družba. Katoliški državljani – in to so bili vsi – so bili tako državljani dveh različnih 'kraljestev', zemeljskega in duhovnega, člani države in Cerkve. Ti dve ustanovi sta bili načelno relativno samostojni. Gelazij I. (papež od 492 do 496) je postavil teorijo o dveh mečih, ki je veljala vse do Inocenca III. Šele on (papež od 1198 do 1216) je zahteval zase plenitudo potestatis. Toda po izvirni Gelazijevi teoriji obstajata dve avtoriteti, ki obe izhajata od Boga. Svetna in duhovna avtoriteta prihajata obe od Boga, a služita različnim ciljem. Delno se sicer pokrivata in sta druga drugi podrejeni, delno pa imata vsaka na svojem področju prednost pred drugo. »Boga je treba bolj ubogati kot ljudi«, je bilo v srednjem veku splošno sprejeto načelo in se je pozneje preneslo na naravni zakon.

3. Tretjič, v fevdalni družbi je bil odnos med fevdalnim gospodom in vazalom za-mišljen kot neke vrste pogodba. Dolžnosti ni imel samo vazal, ampak jih je imel tudi gospod do svojega podložnika. Ko nastanejo svobodna mesta, dobijo tudi ta od kralja posebne pravice in tako obstajajo kot družbe z neko samostojnostjo in samoupravo, kar vse pomeni, da vseobsegajoča politična avtoriteta ni edina in ni najvišja.

Vse to področje relativno samostojnih dejavnosti in njim ustreznih ustanov, združenj, cehev, stanov ipd. za nekaj stoletij izgine z nastopom moderne absolutne monarhije. T. Hobbes, eden njenih teoretikov, daje vladarju pravico, da ukazuje tudi vero svojih podložnikov. A ta absolutizem vendarle ni mogel prevladati za dolgo. J. Locke začne poudarjati, da obstaja družba pred državo, čeprav še ne pozna sodobnega pojma civilne družbe. (»Civil society« je pri njem politična skupnost, torej država). Kar zadeva razmerje med Cerkvijo in državo, zagovarja - predvsem v treh Tolerančnih pismih - strogo ločitev med človekovo notranjostjo v vesti in osebem prepričanju ter zunanji dejaji, o katerih edinih lahko sodi oblast. Locke priznava avtonomijo Cerkvi. Dalje priznava naravno pravo, predvsem pravico do življenja, do svobode in imetja. S svojimi idejami o naravnem pravu, o ločitvi pristojnosti države in Cerkve ter o obveznostih, ki jih ima država do družbe, je že pripravljajal poznejšo teorijo o civilni družbi kot od države relativno samostojnem področju življenja in delovanja.

Gospodarstvo, javno mnenje in svobodno izobraževanje kot dejavniki civilne družbe

Baron de Montesquieu ni samo pomemben teoretik delitve oblasti na zakonodajno, izvršilno in sodno, s čimer se oblast nadzoruje in omejuje samo sebe, ampak je v svojem priznavanju samostojnega nepolitičnega ali predpolitičnega družbenega življenja odkril vlogo trgovine in s tem ekonomije. Angleška nacionalna ekonomija pojmuje gospodarske zakone kot podobne naravnim zakonom, se pravi kot samostojne zakone, nad katerimi politika nima oblasti, kakor tudi nima oblasti nad zakonom prostega pada. Zato Hegel, ki je prvi jasno izpostavil civilno družbo kot ločeno od države, postavlja ekonomijo v središče svoje civilne družbe kot področja, ki regulira samo sebe in za to ne potrebuje politike.

Poleg samostojne gospodarske dejavnosti, ki na splošno velja za avtonomno dejavnost, se v 19. stoletju pojavi še drug dejavnik avtonomnosti civilne družbe. To je javno mnenje. V 18. in 19. stoletju se razširjajo časopisi in druge publikacije, hkrati pa nastajajo bralnice (čitalnice) in druge priložnosti za srečanja, razprave in soočenja. S tem le-ta niso več zasebna mnenja, ampak mnenje večje ali manjše večine ljudi. Tega javnega mnenja oblast ne more usmerjati in obvladovati, kljub vsem poskusom cenzure, ki je dolgo ostala v veljavi. Kmalu pa postane zahteva po svobodi misli, izražanja, informiranja ena poglobitvenih zahtev in temeljnih človekovih pravic. Do tedaj so oblasti bolj ali manj sprejemale neodvisnost religioznega prepričanja, počasi pa se je svoboda veroizpovedi raztegnila na vsa področja človekove misli, ki je oblast ni mogla več nadzorovati, ampak jo je morala celo upoštevati. Politika, ki je javno mnenje podcenjevala in ga ni upoštevala, je prej ali slej trpela negativne posledice. Tako je tudi javno mnenje postajalo vedno bolj neodvisna družbena sila zunaj nadzora in usmerjevalne vloge politične oblasti. Če imamo pri nas negativno izkušnjo z neodvisnostjo medijev, ki uprizarjajo naročene medijske linče, katerih žrtve so bodisi nezaželeni politiki ali pa Cerkev, ki ostaja večni nebodigatreba, to samo potrjuje – na negativni način – tezo o povezavi svobodne civilne družbe in svobodnih javnih glasil. Kjer ni demokracije v praksi, tam ni svobodne civilne družbe, ni ekonomske svobode, ni svobodnih medijev, kakor tudi ni »svobodne Cerkve v svobodni državi«, kot bi rekel Cavour.

Zato je razumljivo, da stara nomenklatura le s težavo popušča v obvladovanju gospodarstva, šolstva in medijev. Toda gospodarstvo ji vedno bolj uhaja, ker ima pač svobodni trg svojo neizprosno logiko. Zato se toliko bolj krčevito oprijemlje »kulturne hegemonije«, kot bi rekel Gramsci, se pravi ideološkega monopola in vodi na ideološkem polju boj na dveh frontah: proti Cerkvi in za svoj monopol na medijskem in vzgojno–izobraževalnem področju. Boj za svobodo izobraževanja je boj za demokracijo in pluralizem, ki ga na svoj način vodi trenutno naša Cerkev. Vse, kar smo na tem področju doživljali zadnje

mesece in leta, je globoko simptomatično. Vse to ni naključje, pa naj bo še tako skregano z vsemi osnovnimi demokratičnimi standardi in standardi pravne države.

Katoliška cerkev je po svoji naravi in ustaljenem izročilu, ki ji je pri vseh zatiranjih ostalo, imela določen lastni manevrski prostor za razvijanje alternativne misli, alternativnih idej. To možnost je izkoriščala v svojem tisku in raznih organiziranih predavanjih, ki so bila tedaj neverjetno dobro obiskana. Razlog je preprost: to je bil v začetku edini kraj, kjer se je lahko slišalo ali tudi bralo kaj drugačnega od uradne ideologije. Prvi poskus neke polemike, ki se je sicer hitro zaključil, se je po mojem vedenju zgodil že leta 1966 v *Zasnovah*, teoretski prilogi študentske *Tribune*, ki jih je urejala Spomenka Hribar. Desetletje in več pozneje so se razvili tako imenovani Teološki tečajji, ki so bili seveda več kot samo to. Slovenija, ki je na dveh od svojih treh državnih mej mejila s svobodnim demokratičnim svetom, si hude »zaplankanosti« čisto preprosto ni mogla dovoliti.

Zato je razumljivo, da je Cerkev trn v peti komunistični partiji od začetka do današnjih dni. V hipu, ko se je marksizem podal na pot totalitarizma – Kolakowski bi rekel, da to ni bilo nujno, je pa bilo realno možno – je moral nujno trčiti ob Cerkev kot notranjega sovražnika št. 1, kot so se radi izražali. Svojo nekompatibilnost ali nezdržljivost s komunizmom je Cerkev spet različno izražala, odvisno od prigradnih zgodovinskih dejavnikov. Toda totalitarni marksizem se je te inkompatibilnost dobro zavedal. Zato tudi ni nikoli poskušal uvajati kakšnega marksističnega krščanstva. Tako imenovane »domoljubne« ali patriotske Cerkve, razna patriotska duhovniška združenja in podobno, ki so jih poznali po vseh komunističnih državah, so bile zamišljene kot prehodne stopnje do popolnega izginotja vere in Cerkve, ne pa kot trajna rešitev. Ne glede na to, kako bojevito so nastopali cerkveni ljudje do režima, so bili moteči zaradi svojega drugačnega, religioznega nazora, zaradi svoje neoportunistične morale, zaradi katere mora kristjan »Boga bolj poslušati kakor ljudi« in zaradi svoje celotne drugačne družbene in politične vizije, ki ni kolektivistična, ampak je personalistična. Zato je bila Cerkev po definiciji nezdržljiva s komunističnim družbenim projektom, ne glede na to, kako glasno je to svojo nekompatibilnost razglašala in komunističnemu projektu nasprotovala, in njena likvidacija se je začela že davnega leta 1942.

Ta njena vloga nelagodnega družbenega dejavnika je še danes zelo močna. To po svoje dokazuje, da iz komunističnega projekta še nismo popolnoma izstopili in tudi zato v našem primeru še vedno velja, da je celovito spoštovanje verske svobode državljanov »lakmusov papir« demokracije. Drugače povedano, dokler bomo imeli taka nerešena in nerešljiva vprašanja med državo in Cerkvijo, kot jih imamo po 30tih letih demokracije še vedno v Sloveniji – ko jih drugod nimajo

več – bo tudi to pokazatelj, da Slovenija kot pravna in demokratična država ostaja še vedno oddaljen ideal.